

ТЕОЛОШКИ ПОГЛЕДИ

ВЕРСКО НАУЧНИ ЧАСОПИС

БЕОГРАД 1982.

ГОДИНА XIV

БРОЈ 1-2

Епископ Данило Крстић

„ВАСЕЛЕНСКИ“ ПРОТОЈЕРЕЈ ГЕОРГИЈЕ

(1893 — 1979)

Отац Георгије Флоровски беше човек васеленске ширине духа. Неко га је назвао „васеленски протојереј“, не зато што је канонски био под јурисдикцијом васеленског Патријарха, него због његовог „икуменског“ ума и многојезичија. Он није био тек велики професор теологије, или ходећа енциклопедија, него неуморни откривач неуверливе лепоте и истине у лицу Христа. Његова оригиналност није громопуцателна, ни опсенарска, његова изворност је у понирању у изворе Воде Живе Логоса. Он је трезвеноумни тајанственик у трагању за светим, светлим тајнама Тројице.

За оца Георгија историја је мистерија, то је тајна сусрета Божијега Промисла и човекове слободе. Он није изучавао прошлост ради прошлости, него због присутности у њој Бога. У том смислу, енглески теолог Рован Вилимс каже: за оца Георгија, историја представља драму слободног човековог стваралаштва и самоопределења, (отуда његово жестоко противљење свима врстама социјалног и метафизичког детерминизма — укључујући и „софиологију“ оца Сергија Булгакова, и друге). А од хришћанина то изискује слободан одазов на историјско присуство Христа, који узвишено показује да је историјска делатност — једнако — слобода за сјединење Бога и човека. Христово дело спасења, заиста, састоји се у томе да оспособи људска бића за историју, дајући им поново боголику слободу. Заједница спасених је стваралачка заједница, заједница боговеличања, аскетског самопрегора, пророковања и делатне самилости. У таквој заједници окренутост у себе је савладана.

Харнак је оптужио византијске свете Оце за хеленизацију Хришћанства. Флоровски, насупротив, доказује да је светоотачки период херојско доба христијанизације Хеленизма. То је незаобилазно, класично наслеђе теологије, исходште за свако даље присније приближавање Богу. Немогуће је де-хеленизовати хришћанске догмате, јер су они изражени појмовима узетим (и „покрштеним“) из хеленске историјске датости. Но ићи стопама светих Отаца значи кренути путем стваралаштва, а не тапкати у месту и бавити се „теологијом понав-

љања“. „Хришћански хеленизам“ за Флоровског није затворени систем, него надахнуће и охрабрење за даља истраживања. Навикнут на строгост и тачност светоотачког начина мишљења, он није марио ни за какав романтизам и ирационализам, а најмање за којекакву мистику „руске душе“. Сматрао је да ништа не може заменити напорни рад, ни разумне аргументе разбистрене благодатном светлошћу Духа. Том својом облагодаћеном луцидношћу Флоровски се борио против оних који су хтели да поистовете Православље са мистиком магловитости или са естетиком обредољубаца.

Отац Георгије води порекло из духовног племства, из свештеничке династије. Његов отац, протојереј Василије Флоровски, био је ректор богословије у Одеси. Он ми је једном рекао да је имао привилегију да расте у верски сталоженој и просвећеној породици, тако да га никад нису нагризале сумње помодарског атеизма или скептицизма. У свом родном месту завршио је класичну гимназију и филолошки факултет. Као млади доцент, морао је, 1920-те године, да напусти Русију. Етапе његовог странствовања воде преко Софије, Прага, Париза, Београда, Новог Јорка и Бостона, да би окончао свој земни подвиг у чувеном универзитетском граду Принстону.

Оца Георгија убрајам у ред највећих мојих добротвора које ми је Бог дао да сретнем на овој Земљи. Први пут сам га видео у Паризу, у Подворју светог Сергија 1956. године. Други пут, у Женеви, у руској саборној цркви где је служио архиепископ Леонтије блажене успомене. А од 1958-е године живео сам под његовим духовним окриљем на Харварду, као на интелектуалном двору Америке.

Немам ни моћ ни дар да макар овлаш оцртам његов духовни лик. Позивам храбре умове Србије да се упознају са овим мислиоцем преко ових превода, оне крабрије да га читају у оригиналу руском и енглеском, а најхрабрије духове заветујем да читају саме изворе Флоровскијеве мудрости: дела светих Отаца на хеленском... Ко се није окупао у тим дубоким изворима светости, не може да мисли чисто, ангелски, евангелски.

Овде дајем само неколико ситних каменчића за будући велики мозаик овог великог и смиренумудрог духовника.

* * *

За Флоровског његов шоклич „*Ка Оцима!*“ не указује на некакво „рестаурисање“ старине, не препоручује просто понављање древних формула, не позива на враћање назад, напротив, то значи „*Покрет, напред!*“ — јер свети Оци су богожедни путеводитељи у „есхатон“, у вечни раст „из славе у славу“. Команда гласи: преузети пламен светоотачке радости надахнућа, напредовати у бескрај обожења. То је програм за трагачки ум који је наишао на Оног — „Ја сам Пут, Истина и Живот“...

Отац Георгије не подноси „равнодушност и неповерење према богословљу, без којег многи, чак и свештеници, учмало животаре, замењујући га Зборником канона, Типиком или конзервацијом старине, обичајном обредношћу или лириком душе“. Без целовитог богословља нема целомудреног ума, јер „у самом духовном делању, и у

келијској молитви, и на литургијском сабору, свуда постоји саблазан и опасност психологизма, постоји могућност подметачине: да се душевно прима и издаје за духовно. Та опасност може да наступи у облику обредног или канонског формализма, или као заносна осећајност. Но то је увек прелест (самообмана духа). А од таквог самозавравања спасава једино богословска зрелост, обазривост, јасност и смирење богословствујућег ума“.

Хришћанин који успева да даје одговоре на питања савременог живота не мора да има енциклопедијско образовање, него „помазање од Светога“ (I Јован. 2:20). Дух Божији поклања истинитом хришћанину дар „разликовања духова (I Коринћ. 12:10), а тај дар распознавања истине и лажи неодвојив је од молитвеног опита, од духовне сабраности и пастирске забринутости теолога, који „мора да говори живим људима, живом срцу, мора да говори са срдачном пажњом и љубављу, у духу непосредне одговорности за душу брата, нарочито тамошњег брата“ . . .

Када је тумачио Свето Предање, Свето Писмо, уопште тајну Цркве, Флоровски је имао у виду не само људе привидно религиозне, скептике и богоборце, него, пре свега, раздаљени хришћански свет, исцепкан на разне вероисповести, и то не због неважних спољних облика богослужења него због суштинских разлика у поимању смисла спасења, и у поимању смисла живота. Он тврди да Апостолско Предање има своје органско настављање у животу Цркве, о чему тако блиставо сведочи богословље каснијих византијских отаца и учитеља, као што беху св. Симеон Нови Богослов, св. Григорије Палама и св. Никодим Светогорац, састављач грчког „Добротољубија“, те знамените енциклопедије источног, православног подвижништва, „која нуди руководство свима који желе, и у наше време, да живе православно“.

„Свето Предање је живо у Цркви, благодарећи не само непрекидности људског памћења и постојаности у обредима, него је оно непрекидност Божијег руковођења, стално присуство Светог Духа у Цркви“ . . . То његово истински католичанско видење Цркве, као Тела Христовог, зрачило је из оца Георгија и на екуменским разговорима. Он је рекао протестантима да је наш став и поступак према екуменизму одређен и описан у литургијском возгласу „Возљубим друг друга, да јединомислијем исповјемо“ (Љубимо једни друге, да једномислено исповедамо . . .) а овај позив је подкрепио „страшним, али оправданим и правилним, захтевом Православља да се сви врате у јединство праве вере, јер Православна Црква није тек једна између многих, него једина п р а в а Црква“.

* * *

Флоровски је био историчар, који је знао границе доказивости у писању историје. Он се борио против Аполинаријеве јереси анти-интелектуализма и у области Словенских култура. Указивао је на несрећну Лутерову страст да исмева разум. У име вере Реформатори су ниподаштавали светлу разумност у доктрини светих Отаца. Но, зато

је, касније, на место светоотачког учења у Немачкој се зацарила јеретичка философија — Хегел...

Он није волео једностраност. Критиковао је оне православне стратеге, који и данас мисле (као некада несрећни цариградски патријарх Кирило Лукарис) да бране Православље ако нападају само Рим. Они погрешно мисле да је Протестантизам мање опасан. Међутим, протестантске секте нису мање освајачке од језуита... А језуити показаше, одмах на почетку, своју продорност у Пољској, где је унијаћење западних Руса значило и њихово опољачење. (Нешто слично се десило и са Србима у Жумберку и Конавлима)... Отац Георгије показује штетност интелектуалног робовања, како папизму, тако и протестантизму, на примеру Русије XVIII века, у лицу латиномислећег Стефана Јаворског и лутераномислећег Теофана Прокоповича... То је повођење за не-аскетским укусом барока. Тај грех неукуса граничи се са грехом издаје Предања... Зато је Флоровски могао рећи: „Почетак барока у једној малој цркви у Риму, могу да поднесем. Али у Салцбургу, осећам се иконокласт!“ Ту отац Георгије има лепу реч за руске старообрјадце који су сачували руску икону од западних трулежних утицаја. Он је говорио: да бисмо ми могли да очувамо своју православну слободу и националну независност морамо изградити своју сопствену културу, која треба да буде хелено-словенска. (Још је кнез Курбски то знао).

Када се поримљени Словен Халецки у недоумици пита: зашто је Бог уопште створио Русију која само мрси конце Пољској и папизму, онда Флоровски одговара као бранилац Божијега Промисла, приближно овако: Русија је ушла у историју кроз Православље, и трајаће док носи у себи тај Небески Бисер. Русија је велика вредност, али не зато што је велика територија, него зато што је моћ њене привлачности у православној вери...

Аутокефално устројство Цркве јемчи духовну слободу сваке православне помесне Цркве и њене нације. Аутокефалијом свака православна нација постаје пунолетна у Цркви. У то име, отац Георгије може мирно да каже: нама не треба никакво папство, ни римско, ни цариградско... Његова најобимнија књига, „Путеви руског богословља“, има местимично пророчку моћ видовитости.

О слободним зидарима није радо говорио. Али када би прозборио на ту тему, није имао ласкаве речи. Његова супруга, матушка Ксенија Ивановна, том приликом би дигла обе руке, као за одбрану, и шапутала би нешто налик на заклинаније против Сатане...

Када би се повела реч о бољшевицима — сетно је ћутао. Као да се молио у тај час. Никада није хтео да прекорачи границу Цугашвилијеве империје, мада је дубоко чезнуо за „златоглавом Москвом“ и својом родном Одесом.

* * *

Флоровски је био духован, али и духовит човек. Та његова духовитост је била више бодрећа, очински надмоћна, а не сиктећа злобном иронијом. Једном је на састанку у семинару, где је било и неколико Словена, рекао виц на рачун Срба.

Погледа прво све присутне преко наочара, па са осмехом почне. Сваки студент, обично, показује карактер своје нације; мада има изузетака... На интердисциплинарном семинару био је писмени задатак на тему о слоновима. Немац је написао читаву дисертацију под насловом „Палеонтологија слоновских врста“. Француз је написао: „О полном животу слонова“. Шпанац: „Осећање части и поноса код слонова“. Енглеz: „Слонови као војници Империје“. Рус: „Предосећање смрти код слонова — доказ њихове религиозности“. А Србин је тражио да му се одложи испитни рок...

Волео је да говори напамет читаве пасусе из Молијерових комедија — разуме се, у оригиналу...

* * *

После слома Француске (1940. године) отац Флоровски је нашао уточиште у Београду. Ту је провео и четири године немачке окупације. Он је изблиза видео помрачење Србије...

... Дивио се неземној лепоти — манастирима Србије. Високо је ценио подвиг нашег оца Јустина Поповића.

* * *

Овде бих навео неколико његових незаборавних „апофтегмата“. Љубав никад не сме бити у сукобу са Истином.

Препород православног света је неопходан предуслов за правилно решење екуменског проблема.

Вера није лак подухват. Она има своје препреке, своја искушења, чак и своју малаксалост — своје тамне ноћи. Она је подвиг наде и храбрости. Она је подстрек, један нагон.

Ја верујем да је Православна Црква једина истинска Црква. Ако у то не верујете, онда нисте православни хришћани.

Хришћанство је васеленска и космичка Истина, а не просто руска, грчка, румунска, србска или својина било које нације.

Хришћанство није ломка ствар, него оружје које је дато људима да се њиме боре против зла и за истину на Земљи.

* * *

Георгије Флоровски као писац одликовао се и у епистоларном жанру. Недавно је песник Јуриј Иваск објавио писма оца Георгија њему упућена. Овај песник јасно каже: било би незнатно писати о Гогољу или Достојевском, или о симболистима, без претходног читања Флоровскијеве књиге „Путеви руског богословља“. И уопште, без знања патристике немогуће је разумети европску културу, укључујући ту и руску. Ово треба да је очигледно и за атеисте или агностике, у крајњем случају за оне који су способни поштено да мисле.

По сведочанству Јурија Иваска, отац Георгије је у много чему осуђивао Берђајева, али је са уважавањем додавао: Берђајев никад

није тврдио да су његове мисли исто што и црквени догмати. Међутим, он је прекоревео Павла Флоренског и Сергија Булгакова зато што су они своју теорију о софиологији сматрали за црквено учење.

Једном је рекао Иваску: „Никаквих нација неће бити у Царству Божијем, али *там о*, приликом новог, радосног сусрета са Ксенијом Ивановном, ја ћу, природно, с њом проговорити на руском, јер мој рођени језик улази у састав бесмртне душе“ . . .

Неки су замишљали да је Православље „религија страха“. Међутим, у суштини, за Православље „спасење“ није у избављењу од пакла и суда, него у рођењу „новог човека“, и у „преображењу ума“, јер за свете Оце — „нус“, „ум“ је владарско начело у човеку.

*

Православно учење о паклу никад није било богословски формулисано. У основи лежи то што је рекао сам Спаситељ у својој беседи о Страшном Суду — „а они ће отићи у муку вечну“ . . . У Катехизису митрополита Филарета ад (пакао) је описан као „тамно место“ (старозаветни шеол), то-јест, као стање одвојености од Божанске Светлости . . . За савремени укус прихватање да постоји вечни пакао заударна на опскурантизам. Тако мисли Берђајев. А по моме мишљењу ко год одбацује могућност вечног пакла, тај одбацује слободу човека и лишава је озбиљности. „Борба против Бога“ — то је већ „пакао“, којим се неки већ наслађују. А „заслаћеним млеком“ у богословљу заносе се неозбиљни људи. У суштини то је малограђански приступ овој ствари: тобоже, човек је ситница за Бога, и Бог не мари за њега. Постоји и екуменизам такве малограђанске врсте . . . Њиме су се огрешили и наши православни архијереји (ту спада и . . . архиепископ Јоан Шаховској), чак више од римокатолика.

Постоји Светлост истинита, која просветљава свакога човека који долази у овај свет . . . То је из Евангелија по Јовану. Но ту исто пише и о онима који су заволели таму више него светлост. И ту је, управо, корен тајне. Пакао је „љубав“ према таму и мраку, то је окретање леђа Божанској Светлости — а друге пак нема. Не ствара пакао Бог, него човек, и зато пакао, као човекова кривотворина, већ постоји, и многи су се у њему настанили, чак „са задовољством“ (неки егзистенцијалисти, и слични).

*

Што се тиче анђелске хијерархије, ево списак по светом Дионисију, три триаде:

Серафими, Херувими, Престоли;
Господства, Силе, Власти;
Началства, Архангели, Ангели.

*

Уопштено говорећи, тако-звана, „Руска религиозна Ренесанса“ — то је појава двосмислена и болешљива. Још у своје време, Плеханов ју је дефинисао као „Евангелије по декадентима“ . . . „Ренесанса“ није нашла пут . . . То је било само вежба на тему: „О љубави према отаџбини и о националном поносу“.

*

„У политици митрополит Антоније Храповицки је био крајњи десничар, али у богословљу он је био „модерниста“. У суштини, он је желео да сведе сву метафизику на морал и психологију. Није узалуд Берђајев њега назвао „Толстој у мантији“. За карловчане (руске емигранте) Антоније је њихова „Ренесанса“ . . . Оно што сам ја о њему написао у „Путевима руског богословља“ сада ми изгледа претерано благо. Такав моралистички „модернизам“ није мање опасан од тзв. руске „Ренесансе“. Узалуд њега поистовећују са *Добротољубљем*. Светогорски старци отворено су оптужили митрополита Антонија за јерес, и нису били далеко од истине . . . Код њега се све своди на „преживљавања“. Он је у своје време предлагао Светом Синоду Руске цркве да се из наставног програма свих богословија избаци историја, управо црквена историја, као празан и опасан предмет, а на њено место да се уведе историја руске књижевности! . . .“

„Код нас мало ко се занима богословљем, сем они који су недавно прешли у православље из западних веориоповести. Уместо нагваждања о „руској традицији“ треба да се вратимо светим Оцима. Пут православног богословског препорода — то је пут нео-патристичке синтезе.“

*

У једном излагању по питању: шта ће из историје ући у „вечност“, у „рај“? Ја сам поставио принцип: ућиће човечија личност, са свима њеним конкретним датостима, дакле, са свима личним односима, као што су пријатељство, љубав. У том смислу и култура . . . Личност без конкретног културног облика била би само торзо човека. Са друге стране, ништа „историјско-објективно“ неће ући у вечност — као што је нација, демократија, социјализам, јер све су то не-личне, без-личне појаве. У том смислу је тумачио и појам „рекапитулације“ свети Иринеј Лионски. Историја се довршава у есхатологији, а не да се она просто гаси „када времена више неће бити“. После завршеног мог излагања, сви су ме напали . . . Сви су упорно тврдили да нација, па чак и „друштво“ обавезно улазе у вечност.“

„Природно, и с моје тачке гледишта, преподобни Сергије Радонешки и Серафим Саровски остаће „Руси“ и у Царству Небеском, иначе би они престали да буду оно што јесу, али „Русија“ је већ изведен појам, то је нека врста „односа“ без личног коефицијента.

Приликом те расигре, која је била жестока и ватрена, прозрео сам у основни недостатак руске „Ренесансе“, а то је деперсонализација човека и фетишизам општих „закључних појмова“.

Од свих „социјалних категорија“, по Флоровском, у вечност улази само Црква. Зато га нису волели интелектуалци који су се поводили за модом „космичке опседнутости“ (тачније: за демонима космоса). Предводник им је био Тејар де Шарден. Код њега Космос, на крају, гута Личност. Многи су тиме усхићени. Личност је за њих само мрешкање на таласима космичког океана...

* * *

Личност оца Георгија, нарочито на богослужењу, блистала је не-саломивошћу дијаманта. Он је за многе био светли путоказ ка Царству Три вечно живе Личности.

Кад је напунио осамдесету годину живота, писао ми је: „Чувствују приближение старости... Засыпаю над книгой...“

У свом основном стремљењу, Флоровски је незастарив, као и Свето Предање, којим је он живео, и кроз које је он ушао у вечност.

Благо руском народу док има такве протојереје!